

लागुऔषध भनेको के हो ?

कुनै पनि औषधी जसको सेवनले मानिसको केन्द्रीय स्नायु प्रणालीमा प्रभाव पार्नुको साथै प्रयोगकर्ताको भावना तथा सोचाईमा परिवर्तन ल्याउँछ भने यसलाई लागुऔषध भनिन्छ। यसले मानसिक चेतना, अनुभूति र मनोभावलाई प्रभावित पारी बुझ्ने, सम्झ्ने र सोच्ने शक्तिलाई विकृत तुल्याउँछ। विश्व स्वास्थ्य संगठनको परिभाषा अनुसार लागुऔषध भनेको कुनै पनि किसिमको रासायनिक पदार्थ हो जुन स्वस्थ (Normal) शरीरको लागि प्रयोग गर्न आवश्यक छैन र यसको प्रयोगले शारीरिक (Biological) कार्य तथा यसको बनावटमा परिवर्तन ल्याउन सक्छ। लागुऔषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ का अनुसार लागुऔषध भन्नाले गाँजा, औषधोपयोगी गाँजा, अफिम वा तयारी अफिम, औषधोपयोगी अफिम, कोकाको फारमास्य, अफिम वा कोकाको सार तत्व, मिश्रण वा लवण समेत मिलाई तयार गरिने पदार्थ र सरकारले तोकिदिएका प्राकृतिक वा कृत्रिम लागुऔषध तथा मनोद्विपक पदार्थ (Psychotropic Substance) र तिनको लवण अन्य पदार्थ सम्भन्धनु पर्छ।

लागुऔषधको वर्गीकरण

लागुऔषधलाई विभिन्न किसिमबाट वर्गीकरण गर्ने गरिन्छ। लागुऔषध प्राप्तिको श्रोतको हिसाबबाट प्राकृतिक र कृत्रिम गरी दुई किसिममा वर्गीकरण गरिन्छ भने कानुनी रूपमा कानुनी, गैरकानुनी र नियन्त्रित गरी तीन प्रकारमा बाँड्ने गरिन्छ। त्यसैगरी लागुऔषधको असरको हिसाबबाट हेर्दा यसलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्ने गरिन्छ।

१) स्वापकजन्य वा पीडाहर (Narcotic Analgesic):

निद्रा लगाउने, चेतनाको अवस्थामा बदलाव ल्याउने साथै पीडाहर कम गराउन प्रयोग गरिने औषधिलाई स्वापकजन्य वा पीडाहर (Narcotic) भनिन्छ। अफिम र यसबाट प्रशोधित औषधिहरू यस वर्गमा पर्दछन्। अफिम, मर्फिन, कोडिन, हेरोइन, पेथिडिन, मेथाडोन र अरु ओपियनहरू यसमा पर्ने औषधिहरू हुन्।

२) अवसादक वा आलस्यजनक (Depressants):

यस प्रकारका औषधिहरूले केन्द्रीय स्नायु प्रणालीमा असर गरी व्यवहारहरूमा परिवर्तन ल्याई यसको गतिविधिमा शिथिलता ल्याएर चेतनामा कमि ल्याउँछन्। मदिरा, निद्रा ल्याउने र पिडा भुलाउने चक्किहरू यस अन्तर्गत पर्दछन्। यस्ता औषधिहरूमा बार्बिटुरेट्स, बेन्जोडायजापाम, नाइट्रोजेपाम आदि पर्दछन्।

३) उत्तेजक (Stimulants):

केन्द्रीय स्नायु प्रणालीको गति वा कामलाई तिब्र गति दिने औषधिलाई उत्तेजक भनिन्छ। यस वर्गमा पर्ने औषधिहरूले उत्तेजना बढाउने, भोक हटाउने र थकाई मेटाउने जस्ता

प्रभाव पार्दछन्। कोकाको पातबाट बन्ने कोकिन जस्ता औषधिहरू र निकोटिन, क्याफिन तथा एमफिटामिन सम्बन्धीत औषधिहरू यस अन्तर्गत पर्दछन्।

४) मति भ्रामक (Hallucinogens):

यस वर्गमा पर्ने औषधिहरूको उत्पादनमा सर्वाधिक रासायनिक प्रयोग गरिन्छ। यस किसिमका औषधिको प्रयोगले हाम्रो मति/चेतनालाई भ्रमित तुल्याउँछ र ज्ञानलाई विकृत तुल्याई गलत निर्णय गर्ने अवस्थामा पुऱ्याउँछ। यसले मानसिक सन्तलुत खल्बल्याई स्वप्न र कल्पनाको दुनियाँमा चर्लुम्म डुबेको महशुस गराउँछ। यसले रमाईलो, उत्सुकता, कौतुहल, चैतन्य भ्रम सृजना गरिदिने हुँदा यसको प्रयोगले आन्तरिक असरबाट भन्दा यसबाट सृजित भ्रमको धोकाबाट मानिसलाई बढी खतराको मुखमा पुऱ्याउँछ। यस वर्गमा एल.एस.डी (Lysergic acid diethylamide), क्रोमा डि.एम. ए. सिलासाईबिन, मेस्कालिन आदि पर्दछन्।

लागुऔषध प्रयोग गर्नुका केही कारणहरू

१) सांस्कृतिक पक्ष:

हाम्रो समाजमा कतिपय समुदायमा जाँड, रक्सीलाई मर्दा, पर्दा वा धर्म सांस्कृतिको अभिन्न अंगको रूपमा ग्रहण गर्ने गरिन्छ। यसले गर्दा महत्वपूर्ण सांस्कृतिक पर्व विवाह भोज र अन्य काजक्यामा अनिवार्य प्रयोगको चलन भएकोले यसको प्रयोग सहज र सर्वव्यापी छ।

२) वातावरणीय पक्ष

पारिवारिक वातावरण:-

- छोराछोरीलाई दिएको पैसाको कसरी उपयोग भएको छ भनेर खोजिनीति नगर्नु।
- परिवारमा बाबु आमाहरू बीचको मनमुटाव हुनु।
- बच्चाहरूलाई उपयुक्त समयको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु।
- बाबु आमाबाट सकारात्मक व्यवहार नपाउनु।
- छोराछोरीलाई भ्रष्टा आशवासन दिनु।
- आफ्ना दाजु भाइ दिदी बहिनी भन्दा फरक व्यवहार पाउनु।
- छोरा छोरीहरूलाई आवश्यक परेको बेला सहयोग नगर्नु।
- छोरा छोरीहरूलाई नराम्रो क्रियाकलाप र व्यवहार गर्नबाट नरोक्नु।
- छोरा छोरीको अगाडी धूम्रपान, मदिरापान जस्ता पदार्थ सेवन गर्नु।
- छोरा छोरीहरूलाई लामो समयसम्म आमाबाबुबाट टाढा राख्नु।
- छोरा छोरीको आवश्यकता, उमेरको परिवेश र बाहिरी वातावरणको तारतम्य मिलाउन नसक्नु।

वाह्य वातावरण :

समाजमा राम्रो कुराहरूको साथसाथै अन्य विभिन्न प्रकारका कुलत र विकृतिहरू पनि व्याप्त हुन्छन्। धूम्रपान तथा मद्यपान हाम्रो समाजमा समुदायले नै स्वीकार गरेको विकृति हो। लागुऔषधको प्रयोग तथा यसको उत्पादन तथा यसको कारोबार त्यस्तै प्रकारको एउटा अर्को विकृति हो। यस्तो विकृतिको बीचमा रहने व्यक्तिलाई यस्तो खालको वातावरणले प्रभाव पर्न सक्छ। आधुनिकताको नाममा डिस्को, नाइट क्लब, गजल रेस्टुरा, आदिमा मद्यपान, धूम्रपान तथा लागुऔषधले विशेष गरी युवा पुस्तालाई गाँज्दै गएको छ। समाज र साथीहरू माझ अरु भन्दा भिन्दै र हिरो देखिन खोज्ने मानसिकता र आफु भन्दा सिनियरहरूले गर्ने गरेको यस्तो कुलतले लागुऔषध प्रयोग गर्न उत्साहित बनाईरहेको देखिन्छ।

साथी/दौतरीका

- साथीहरूको बचनलाई नकार्न नसक्नु।
- साथीहरूको गलत दबाव र आग्रहलाई नाई भन्न नसक्नु।
- लागुऔषधबाट हुने नकारात्मक असरबारे जानकारी नहुनु।
- लागुऔषध सेवन गर्ने साथीहरूको संगत हुनु।
- साथीहरूको आवश्यक भन्दा बढी विश्वास गर्नु।

जिज्ञासु स्वभाव

- कही कतै लागुऔषध भेटेमा त्यसको जानकारी बिना नै सेवन गर्न उत्सुक हुनु।
- कसैले लागुऔषध प्रयोग गरेको देखेमा जानकारी बिना नै त्यसको नक्कल गर्नु।

जिराहा/असफलता

- आफूले गरेको काममा असफलता मात्र हात पार्नु
- घरपरिवार र साथीभाइबाट सकारात्मक र रचनात्मक सहयोग र सुभाबको अभाव हुनु।
- जीवन र जगतलाई हेर्ने दृष्कोण साँगुरो र त्रुटिपूर्ण हुनु।
- दुःख र सुख, अभाव र आवश्यकता जस्तो मानवीय नियतीलाई सुक्ष्म ढङ्गले मनन गर्न नसक्नु।
- समय सन्दर्भ र युगको पहिचान गर्न नसक्नु।

लागुऔषध बेचबिखन

- मदिरा तथा धूम्रपानको खुला र बैधानिक कारोबार हुनु।
- विभिन्न ढङ्गबाट विक्री वितरण गर्नु।
- लागुऔषधको प्राप्ती सहज हुनु।

लागुऔषधको लतमा फसेका व्यक्तिहरूमा देखिने केही लक्षणहरू:

- शरीर कमजोर बन्दैजानु, हेदैमा कुपोषण लागेकोजस्तो देखिनु।

- स्वभाव, बोल्ने शैली र पहिचान अचानक परिवर्तन आउनु ।
- बिना कारण भ्रगडा बनाएर चाहिने भन्दा बढी पैसा माग्नु र खर्च गर्नु ।
- घरबाट पैसा र अन्य बहुमूल्य सामानहरु हराउनु ।
- शौचालयमा लामो समय बिताउनु ।
- हाई हाई गर्नु, निद्रा नलाग्नु ।
- शरीरमा काटिएको खत, निलडाम, चोटपटक देखिनु ।
- कुनै कारण बिना स्कूलमा गयल हुनु, पढाई बिग्रदै जानु ।
- घरमा अनावश्यक, नयाँ नयाँ र अमिल्दा साथीहरु ल्याउनु ।
- घरमा ढिलो आउनु, धेरैजसो घरबाहिर बस्न खोज्नु ।
- छटपटि हुनु, थरथरी काप्नु स्थिर आसन नहुनु ।
- सुत्ने र उठ्ने समयमा अचानक परिवर्तन आउनु ।
- मुटुको चाल घटबढ भइरहनु ।
- आखा रातो हुनु आँखाबाट आँसु आइरहनु, बोली लर्बिनु ।
- आँखा जुधाएर वा सिधा भएर कुरा गर्न नसक्नु ।
- व्यक्तिगत सरसफाईमा ध्यान नदिनु, एउटै लुगा धेरै दिनसम्म लगाईरहनु ।
- खानामा रुची नहुनु ।
- एकलोपन रुचाउनु तथा बोलीचाली कम गर्नु ।
- अचानक निर्णय बदल्नु वा तुरुन्तै सनक आईहाल्नु ।
- दुर्व्यसनसँग सम्बन्धीत वस्तुहरु (ट्याब्लेट, सुर्तिको धुलो, फिलफिले कागज, सिरिन्ज, ब्लेड, सलाई, लाईटर, मसिनो पाइप, बेरिएको नोट, औषधिका सिसहरु, खैरो/सेतो धुलोहरु आदि भोला वा खलिता वा कोठामा भेटिनु आदि ।

आफना छोराछोरीहरुलाई दुर्व्यसन मुक्त राख्नको लागि बाबुआमाहरुले अपनाउनु पर्ने केही उपायहरु :

- छोराछोरीहरुको हरेक क्रियाकलाप, साथीभाइ, विद्यालय समय बाहेक अरु बेला व्यतित गर्ने ठाउँ आदि बारे जानकारी राख्ने ।
- छोराछोरीलाई खेलकुद, कला तथा सांगितिक कार्यक्रम लगायतका गतिविधिमा बढी संलग्न गराउने ।
- छोराछोरीलाई गलत साथीहरुको संगतमा पर्न नदिने ।
- छोराछोरीलाई धुम्रपान तथा मद्यपानको प्रयोगबाट टाढा राख्ने ।
- छोराछोरीलाई अन्य विषयको साथ साथै लागुऔषध र यसको असरको बारेमा जानकारी गराउने ।
- विद्यालयसँग सम्पर्क गरी आफ्ना बालबालिकाको पढाई तथा अतिरिक्त क्रियाकलापमा सहभागिता बारेमा बुझ्ने ।
- छोराछोरीसँग पर्याप्त समय बिताउने र विचारहरुको आदान प्रदान गर्ने ।

- छोराछोरीहरुले लागुऔषध प्रयोग गरेको थाहा पाएमा त्यसलाई नलुकाई शीघ्र लागुऔषध प्रयोगकर्ताको उपचारको लागि खोलिएका सरकारको स्वीकृति प्राप्त उपचारकेन्द्रमा लगी उपचार गराउने ।
- लागुऔषध एक किसिमको मानसिक रोग हो र उपचार पछि यो निको हुन्छ । बिना उपचार प्रयोगकर्ताले आफै छोड्न सक्छ, भन्ने विश्वासमा नपरी समयमै सही उपचार गराउने तर्फ होसियारी अपनाऔं ।

लागुपदार्थ होइन, स्वास्थ्यमा ध्यान दिउं

लागुऔषध सेवनले सेवनकर्ताको एकाग्रता घटी सोच्ने, बुझ्ने र सम्झने शक्तिमा ह्रास आउने मात्र होइन उसलाई भ्रमित तुल्याई गलत निर्णय गर्नमा प्रेरित गर्छ, यसले सेवनकर्ता, उसको परिवार र समाज मात्र होइन राष्ट्रलाई नै ठूलो क्षति पुऱ्याउँछ । यसको प्रयोगबाट प्रयोगकर्तालाई HIV, HBsAg, HCV तथा अन्य संक्रमणहरु भै जिन्दगी नै बर्बाद हुन पुग्छ भने अर्को तर्फ उसको कारणबाट परिवारका अन्य सदस्यमा शारीरिक तथा मानसिक रोग लाग्न सक्ने सम्भावना हुन्छ । त्यसैगरी यसको कारणबाट चोरी, हत्या, हिंसा, लुटपाट, बलत्कार जस्ता जघन्य सामाजिक अपराधहरु हुन पुग्दछ । सेवनकर्ताको अकाल र असामयिक मृत्यु र समाज विकासको गतिरोध नै लागुऔषधको अन्तिम परिणाम हो । यसैकारणले व्यक्ति, परिवार, समाज र राष्ट्रलाई समेत लागुऔषधको कुप्रभावबाट मुक्त गर्न “लागुपदार्थ होइन, स्वास्थ्यमा ध्यान दिउं”

नेपाल सरकार
गृह मन्त्रालय
लागुऔषध नियन्त्रण कार्यक्रम
बिजुलीबजार, काठमाडौं

‘हाम्रो चाहाना: दुर्व्यसन रहीत स्वस्थ र सुखी जीवनको कामना’

लागुपदार्थ होइन,
स्वास्थ्यमा ध्यान दिउं

नेपाल सरकार

गृह मन्त्रालय

लागुऔषध नियन्त्रण कार्यक्रम

बिजुलीबजार, काठमाडौं

फोन नं. ०१-४७८४६२७, ४७८०८०७

फ्याक्स: ०१-४७८०८०७